

KEŞFÎ'NİN TE'DİB-NÂME ADLI ESERİNİN EĞİTSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

The Educational Analysis of Te'dib-Nâme by Kesfi

SAADET İDER

Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve
Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Anabilim Dalı,
Konya, Türkiye

Lect. Dr., Necmettin Erbakan University
Ahmet Kelesoglu Divinity Faculty, Philosophy
and Religious Sciences, Religious Education
Department, Konya, Turkey

sciftkat@erbakan.edu.tr
orcid.org/0000-0002-8826-4849

AYŞE PARLAKKILIÇ MUCAN

Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi
ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı
Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Res. Asst. Dr., Necmettin Erbakan University
Ahmet Kelesoglu Divinity Faculty, Islamic History
and Arts, Turkish Islamic Literature Department,
Konya, Turkey

ayseparlakkilic@windowslive.com
orcid.org/0000-0002-9448-758X

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 6 Ağustos 2021

Kabul Tarihi/Accepted: 11 Aralık 2021

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2021

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.979812>

ATIF/CITE AS:

İder Saadet – Mucan Parlakkılıç Ayşe, “Keşfî'nin Te'dib-nâme Adlı Eserinin Eğitsel Açından İncelenmesi”, Hitit İlahiyat Dergisi, (Aralık/ December 2021) 20/2

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty,
Çorum, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/pub/hid>

The Educational Analysis of *Te'dīb-nāme* by Kesfi

Abstract

Throughout the history of mankind, humans have always desired to share their experience and knowledge with the current and later generations, and also to guide them to goodness. Advices emerged from this desire, sometimes presented in a direct verbal form, and sometimes it took a literary form by being written in an artistic way. These works turned into one of the most common literary genres in Turkish literature, and were created in poetic, prosaic and poetic-prosaic forms. As the poem makes it easier to learn and memorize, the poetic form was used commonly. These works named as poetic nasihat-name aimed to educate the society in moral, religious and social matters. Authors benefited from the educational aspect of legends and stories in their works, and decorated them with the verses of *Koran*, the sayings of Prophet Mohammed, the apothegms, the proverbs, and the idioms. The poetic nasihat-names had significant educational value, containing advices on many subjects on pedagogy, character and religious education. Nasihat-names have been the common interests of literature and education disciplines.

In this study, the educational analysis of *Te'dīb-nāme*, which is a poetic nasihat-name, is presented. The author of the work is Kesfi, one of the 16th century poets. In this period, a few poets used the pen name of Kesfi. However, the author of *Te'dīb-nāme* differs from the others as he had a son named "Ata". Ata is the instrumental person in the emergence of *Te'dīb-nāme*. Because it was written for Ata, as he requested his father to write a book containing advices from the age 10 to 100. This situation clearly shows that *Te'dīb-nāme* is a work written by a father to educate his son. Therefore, *Te'dīb-nāme* reveals educational and philosophical understanding of Kesfi.

In this study analysing *Te'dīb-nāme* in educational way, the author Kesfi's life, his literary character and his works are presented and *Te'dīb-name* is introduced by its general characteristics. During the content analysis of the work, a master thesis named Kesfi *Te'dīb-nāme* written by Sibel Üst at Atatürk University, Social Sciences Institute in 2006 was benefited from. The original copy of the work recorded by the number 271 ASL, in the Atatürk University Seyfettin Özege Library, Agah Sırrı Levend Collection, was consulted for some words difficult to pronounce.

The study consists of three sections: the educational view of Kesfi, his language of education and the content of *Te'dīb-nāme*. The educational view of the author is classified and discussed as Belief and Sense-Based Education, Need-Based Education and Lifelong Education. Kesfi's language of education is analysed in terms of his addressing style to his son, characteristics of his

language and expression, and also educational elements in the content. The content of *Te'dîb-nâme* covers a lifelong education, and advices are presented in periods of five or ten years. Thus, in accordance with the work, the relevant advices are categorized as Last Childhood, Puberty, First Adulthood, Middle Adulthood and Late Adulthood, and examined according to their developmental periods.

Te'dîb-nâme, conforming to Islamic educational view in both pedagogical and andragogical aspects, aims to educate members of the society in spite of addressing only the author's son. The work reveals many advices about religious life as well as familial and social life. While discussing the content, it has been realized that the educational matters of that period are similar to current ones. The advices in the work, as a guidebook making the individual happier both in this world and the hereafter, have the features illuminating the current educational understanding.

Keywords: Religious education, moral education, poetic nasihat-name, Kesfi, *Te'dîb-nâme*.

Keşfi'nin Te'dîb-nâme Adlı Eserinin Eğitsel Açından İncelenmesi

Öz

İlk insandan bu yana kişinin gerek yaşadığı çağdaki gerek kendisinden sonraki nesillerle bilgi ve tecrübelerini paylaşma, onları iyi ve güzel olana yönlendirme isteği var olmuştur. Bu istekle ortaya çıkan nasihatler bazen doğrudan sözlü tavsiye şeklinde sunulmuş, bazen de sanatlı söyleyiş ile yazıya dökülerek edebî bir hâl almıştır. Türk edebiyatında, üzerinde en yaygın edebî türlerden biri hâline gelen bu eserler; manzum, mensur veya manzum-mensur karışımı formlarda karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa şiirin ezberi ve öğrenmeyi kolaylaştırması sebebiyle bu eserlerin yazımında çoğu zaman nazım tercih edilmiştir. Manzum nasihat-nâme adı verilen bu tür eserler; toplumu dinî, ahlakî ve sosyal açıdan eğitmeyi amaçlamıştır. Müellifler; öğütlerini etkili kılmak için ayet, hadis, kelâm-ı kibâr, atasözü ve deyimlerle süsledikleri eserlerinde hikâye ve menkıbelerin de eğitici gücünden istifade etmiştir. Çocuk eğitiminden karakter ve din eğitimine kadar pek çok konuda öğütler içeren manzum nasihat-nâmeler, eğitsel değeri yüksek eserlerdir. Ayrıca bireyi ve toplumu eğitmeyi hedefleyen nasihat-nâmeler, edebiyat ve eğitim disiplinlerinin ortak ilgi alanına girmektedir.

Bu çalışmada manzum bir nasihat-nâme olan *Te'dîb-nâme* isimli eserin eğitsel açıdan tahlili ortaya konulmuştur. Eserin müellifi 16. asır şairlerinden Keşfi'dir. Müellifin yaşadığı çağda birden fazla Keşfi mahlasını kullanan şair mevcuttur. *Te'dîb-nâme* müellifini diğer şairlerden ayıran, "Atâ" isimli

bir oğlunun olmasıdır. Atâ, *Te'dîb-nâme*'nin de ortaya çıkmasına vesile olan kişidir. Eser; Atâ'nın, babası Keşfî'den on yaşından yüz yaşına kadar yapıp yapmaması gerekenleri kendisine anlatan bir kitap yazmasını istemesi üzerine telif edilmiştir. Bu durum, *Te'dîb-nâme*'nin yazılış amacı itibarıyla bir babanın oğlunu eğitmek için yazdığı bir eser olduğunu açıkça göstermektedir. Bu açıdan *Te'dîb-nâme*, Keşfî'nin düşünce yapısını ve eğitim anlayışını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Te'dîb-nâme'nin eğitsel açıdan incelendiği bu çalışmada, öncelikle eserin müellifi Keşfî'nin hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri ile bilgiler verilmiş ve *Te'dîb-nâme* adlı eser ana hatları ile tanıtılmıştır. Muhteva incelemesi yapılırken 2006 yılında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Sibel Üst tarafından hazırlanan *Keşfî Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)* isimli yüksek lisans tezinden istifade edilmiştir. Okunuşundan emin olunamayan kelimelerde eserin Atatürk Üniversitesi, Seyfettin Özege Kitaplığı, Ağâh Sırrı Levend Koleksiyonu'nda 271 ASL arşiv numarası ile kayıtlı orijinal nüshasına başvurulmuştur.

Çalışma, Keşfî'nin eğitim anlayışı, eğitim dili ve eserin muhtevası olmak üzere üç başlık altında düzenlenmiştir. Keşfî'nin eğitim anlayışı "İnanç ve Duygu Temelli Eğitim, İhtiyaç Temelli Eğitim ve Yaşam Boyu Eğitim" şeklinde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Müellifin eğitim dili ise oğlu için kullandığı hitaplar, nasihatlerindeki dil ve üslup özellikleri, içeriği sunarken başvurduğu eğitsel unsurlar üzerinden tahlil edilmiştir.

Te'dîb-nâme'nin içeriği; hayatın tamamını kapsamakta ve muhatabın yaş aralığı beş ya da on yıllık dilimler hâlinde sunulmaktadır. Bu sebeple eserin kurgusuna paralel olarak ilgili nasihatler "Son Çocukluk Dönemi, Ergenlik Dönemi, İlk Yetişkinlik Dönemi, Orta Yetişkinlik Dönemi, Son Yetişkinlik Dönemi" şeklinde kategorize edilerek gelişim dönemlerine göre incelenmiştir.

Pedagojik ve androgojik açıdan İslam eğitim anlayışı ile örtüşen *Te'dîb-nâme*, Keşfî'nin oğlunun şahsında toplumun diğer üyelerinin eğitimine katkı sunmayı amaçlayan bir eserdir. Eserin muhteva incelemesi yapılırken yazıldığı çağdaki eğitim sorunlarının günümüzdekilere paralel olduğu görülmüştür. Eser; okuyucusuna, şahsî hayattan dinî, ailevî ve sosyal hayata kadar pek çok konuda bilgi ve tavsiye sunmaktadır. Onu, dünya ve ahiret saadetine ulaştıracak bir rehber vazifesi gören eserin telkin ettiği öğütler, bugünün eğitim anlayışına ışık tutacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, ahlak eğitimi, manzum nasihat-nâme, Keşfî, *Te'dîb-nâme*.

Giriş

Tüm kültür ve medeniyetlerde bireyi ve toplumu eğitmek, onu doğru ve güzel olana yönlendirmek için çeşitli eserler yazılmıştır. Türk edebiyatında da gerek mensur gerekse manzum formda ideal bir birey ve toplum oluşturmak için öğüt muhtevalı pek çok eser telif edilmiştir. Bilhassa Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra bu tür eserlerin sayısında artış gözlenmiş, VIII-XIII. yüzyıllar arasında altın çağını yaşayan Türk İslam dünyasında *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-Hakâyık* gibi öğüt muhtevalı eserler kaleme alınmıştır. Bu durum üzerinde şüphesiz İslam'ın ilme verdiği önem¹ ve "iyiliği emredip kötülükten alıkoyma" hükmünün etkili olduğu söylenebilir.²

Türk edebiyatında kişiyi dünya ve ahiret saadetine ulaştırmak için teorik ahlaktan ziyade pratik ahlaka yönelik nasihatleri ihtiva eden eserler "nasihat-nâme" ismiyle anılan bir türü meydana getirmiştir. Bu tür eserlerde yer alan nasihatlerin hem kalıcılığını hem de tesirini arttırmak için çoğu zaman nazmın gücünden faydalanılmıştır. Böylece nasihat-nâme türü içerisinde de "manzum nasihat-nâme" olarak isimlendirilen özel bir şekil ortaya çıkmıştır. Türk İslam edebiyatının ilk yazılı eserlerinden itibaren manzum nasihat-nâme türünde pek çok eser vücuda getirilmiştir. Bu eserlerde genellikle İslam ahlakı ile örtüşen nasihatlere, bireyin yapması ve sakınması gereken davranışlara yer verilmiştir. Mezkûr eserler; içerdiği pek çok dinî ve ahlakî nasihatler, benimsedikleri öğretim ilke ve yöntemleri, telkin ettiği değerler, sakınılması istenilen tutum ve davranışlar ve üslupları ile eğitsel açıdan önemlidir.³

Türk edebiyatında manzum nasihat-nâmeler genel halk kitlesi için yazılabildiği gibi yöneticiler, kadınlar, gençler ve çocuklar olmak üzere toplumun özel bir kesimi için de kaleme alınmıştır. Özellikle babadan oğula yazılan nasihat-nâmeler, çocuğun eğitiminde İslam'ın baba figürüne verdiği öneme dikkat çekmiştir. Nitekim ilk insan ve peygamber Hz. Âdem'den itibaren babaların çocuklarını iyi ve güzel davranışlara yönlendirmek için çaba sarf ettiği görülmektedir. Hz. Âdem, ölüm döşeginde dahi oğlu Şit'e Allah'a ibadet etmesini öğütlemiş ve onu gelecekte vuku bulacak tufan hadisesine karşı uyarmıştır.⁴ Aynı şekilde *Kur'an-ı Kerîm*'de Nûh,⁵ Lokman⁶ ve Yakub⁷ peygamber örneği üzerinden babanın çocuk eğitimindeki yeri açıkça gösterilmiştir.

¹ Alak 96/1-5, Zümer 39/9, Tirmizi İlim/19.

² Âl-i İmrân 3/104.

³ Geniş bilgi için bk. Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihat-Nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010).

⁴ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), I/200.

⁵ Hûd 10/42.

⁶ Lokmân 31/13, 16, 17, 18, 19.

⁷ Yûsuf 12/5.

İslam eğitim anlayışında babanın rolü, manzum nasihat-nâmelerde etkisini göstermiş ve pek çok eser “babanın çocuğunu eğitmek arzusu” ile ortaya çıkmıştır. Bu eserlerde babalar gerek hayatlarında gerek ölümlerinin ardından çocuklarına ömür boyu fayda sağlayacak eserler bırakmışlardır. Mezkûr eserlerde babanın bilgi ve tecrübeleri, çocukların belirli hâllerde nasıl davranmaları gerektiği, dinî-ahlakî ve meslekî nasihatler yer almıştır. Bir babanın oğlu için kaleme aldığı nasihatleri içeren *Te'dîb-nâme* de taşıdığı eğitim değeri ile üzerinde çalışılmaya uygun görülmüştür.

Bu çalışmanın amacı manzum bir nasihat-nâme olan *Te'dîb-nâme* adlı eserin eğitsel açıdan analizini ortaya koymaktır. Çalışmamız, edebî bir eserin yazıldığı dönemdeki eğitim anlayışını ve sorunlarını anlamaya imkân vermesi ve günümüz ahlak ve din eğitiminde nasihat-nâmelerin kaynak olarak kullanılabileceğine dikkat çekmesi yönüyle önem taşımaktadır.

Literatürde babadan oğula nasihat geleneğini konu edinen⁸, Gazzâlî'nin eserini pedagojik açıdan inceleyen,⁹ divan şiiri ile değerler eğitimi tetkik eden¹⁰, Ahmed-i Da'î'nin eserindeki eğitici değerleri ele alan¹¹, âşık edebiyatı halk şiirini eğitsel açıdan tahlil eden¹² ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışma ise *Te'dîb-nâme*'yi eğitim açısından değerlendiren ilk çalışma olarak edebiyat ve eğitim disiplinlerini bir araya getirmektedir.

Te'dîb-nâme; itikat, ibadet, ahlak gibi eğitim problemlerini konu edinmesi ve yazıldığı dönemin toplumsal meselelerini¹³ ele alması yönüyle eğitsel bir değer ve işlev taşımaktadır. Keşfi; *Te'dîb-nâme*'yi on yaşındaki oğlunun kendisine, on yaşından yüz yaşına kadar yapıp yapmaması gerekenlerle ilgili mufassal bir kitap hazırlaması isteği ile kaleme almıştır.¹⁴ Eser, babadan oğula yazılması itibarıyla İslam eğitim anlayışındaki “baba” figürünün önemine dikkat

⁸ Murat Öztürk, “Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula -Ebeveynden Çocuğa- Nasihat Geleneği”, *Akademik Bakış Dergisi* 39 (2013), 1-22.

⁹ Salih Aybey, “Gazzâlî'nin Eyyühe'l-Veled Adlı Eserinin İçerik ve Yönteminin Pedagojik Açısından İncelenmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 381-414.

¹⁰ Yavuz Bayram, *Divan Şiiri ile Değerler Eğitimi* (Samsun: İlkadım Belediyesi Yayınları, 2015).

¹¹ Hasan Kavruk - Hülya Sönmez, “Ahmed-i Dâ'î'nin Vasıyyet-Nâme-i Nûşirevân'ındaki Eğitici Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/20 (2010), 171-202.

¹² Zekeriya Kaptan - Yasemin Yurduşen, “Âşık Edebiyatı Halk Şiirindeki Eğitsel ve Öğretisel Unsurlar (Âşık Veyssel Örneği)”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 5 (2013), 175-234.

¹³ 16. yüzyıl Osmanlı toplum hayatı ile ilgili bk. Esmâ Şahin, *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), Yusuf Emirhan Karaca, *16. Yüzyıl Divanlarında Dünyevileşme-Sosyal Hayat* (Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), Sevinç Zengin, *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çocukluk: Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlak-ı Alâî'si ile Abdüllatif Karamânî'nin Âdâb-ı Menâzil'inde Çocuklar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁴ Sibel Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 27.

çekmektedir. Müellifin eserin bütününde gelişimsel bir sırayı takip ederek muhatabın eğitim ihtiyacına göre içerik sunması, öğretim ilke ve yöntemlerini kullanması, eserin gerek pedagojik gerek androgojik açıdan taşıdığı kıymeti de ortaya koymaktadır.

Te'dîb-nâme'yi konu edinen bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine başvurulmuştur. Eser üzerine betimsel bir analiz gerçekleştirilmiş, araştırma verileri "Keşfi'nin Eğitim Anlayışı, Keşfi'nin Eğitim Dili ve *Te'dîb-nâme*'nin İçeriği" şeklinde temalandırılmıştır. İlgili temalar ve alt temalar, eserden yapılan alıntılarla desteklenmiş ve yorumlanmıştır.

Te'dîb-nâme'nin analizinden önce eserin müellifi Keşfi'nin hayatı ve edebî şahsiyetine dair bilgiler verilecek, *Te'dîb-nâme* adlı eser genel hususiyetleri ile tanıtılacaktır.

Keşfi ve *Te'dîb-nâme*

Çalışmamızın zemin metnini oluşturan *Te'dîb-nâme*'nin müellifi, on altıncı asır şairlerinden Keşfi'dir. Türk edebiyatında "Keşfi" mahlasını kullanan birden fazla şaire rastlamak mümkündür. *Te'dîb-nâme* müellifi Keşfi'yi diğer şairlerden ayıran husus "Atâ" isminde bir oğlunun olmasıdır. Bu durumdan hareketle biyografik kaynaklar taranmış ve şairin hayatına yönelik bilgilere *Sehî, Lâtîfî, Âşık Çelebi, Kınalızâde, Kühü'l-Ahbâr* tezkireleri üzerinden ulaşılmıştır.

Sehî Tezkiresi'nde şairin İstanbullu olduğu bilgisi yer alır. Bayezid Camii'nde buhurculuk yaptığı, Molla Sabâyî'nin talebeleri arasında yer aldığı ve çok fazla gazel ve kaside sahibi olduğu ifade edilir.¹⁵ Lâtîfî de şairden "Keşfi-yi İstanbul" ismiyle bahseder ve onu pek çok şiir ve kasidesi ile devrin önde gelen şairleri arasında zikreder.¹⁶ Âşık Çelebi, şairin memleketini Germiyan ilinin Gedus kasabası olarak verir. Kendisi dışında kardeşi Hasbî, yeğeni Cebri ve oğlu Atâ'nın da Bayezid Camii'nde sırası ile buhurculuk yaptığını ve mezkûr zatlardan her birinin kendi devirlerinde sâhib-divan olduğunu söyler.¹⁷ *Kınalızâde Tezkiresi*'nde de şairden Germiyanlı ve şair Hasbî'nin kardeşi olarak bahsedilir.¹⁸ *Kühü'l-Ahbâr*'ın tezkire kısmında önceki tezkirelerde yer alan bilgiler tekrarlanmakla birlikte, *Lâtîfî Tezkiresi*'nde İstanbullu olarak tanıtılan Keşfi'nin bu zat olduğu ve uzun süre İstanbul'da yaşadığından ötürü

¹⁵ Sehî Beg, *Heşt Bihîşt*, haz. Halûk İpekten vd. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 144.

¹⁶ Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), 464.

¹⁷ Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, haz. Filiz Kılıç (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 305.

¹⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 715.

İstanbulu zannedildiği bilgisi yer alır. Yine şairin Atâ isimli oğlundan bahsedilir. Ayrıca 945/1538-1539 olarak vefat tarihi verilir.¹⁹

Biyografik kaynaklarda Keşfî'nin hayatı ile ilgili bilgilerin yanı sıra, edebî şahsiyetine yönelik değerlendirmelere de yer verilmiştir. Sehî, Keşfî ile ilgili "Çok ma'ârife mâlik ve tarîk-i cüz'ıyyâta sâlik hayli kasâyidi ve gazeliyyâtı var. Sâhib ma'rifet kimesnedür."²⁰ der. Lâtîfi ise "...fenn-i Fürsden ve 'ilm-i 'arûzdan âgâh u habîr ve fenn-i şî'r ile etrâf-ı 'âlemde şâyî' ü şehîrdür"²¹ diyerek Keşfî'nin şairlik yönü ile ilgili olumlu değerlendirmelerde bulunur. Buna karşın Âşık Çelebi, Hasan Çelebi ve Gelibolulu Âlî Efendi ise bu konuda olumsuz kanaate sahiptir. Âşık Çelebi, "Aceb budur ki cönklerde vü mecmualarda rişte-i mustar üzre ipe uracak göze tokunacak, yârân içinde okınacak bir gazeli belki bir beyti belki bir musrâsı yokdur..."²² sözleri ile şairin dikkate değer bir gazel, bir beyit hatta bir mısranın bile bulunmadığını ifade eder. Kınalızâde de "Zu'munca sâhib-i dîvân mülket-i belâgatun hüsrev ü hâkânı ve bu zümrenün sâhib-i nâm u nişânı geçinürdi. Lâkin ebyât u eş'ârından ulü'l-enzâr gözine tokmur ve mecâlis-i şu'arâ vü zurefâ daokınur kelimâtı yokdur."²³ sözleri ile şairin kendisini beğendiğini ancak şairlik yönünün zayıf olduğunu söyler. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin de "...zurefâ miyânında okınacak matla'ları degül musrâları bile görünmüş degüldür."²⁴ sözlerinden Âşık Çelebi ve Kınalızâde ile aynı kanaati taşıdığı anlaşılır.

Te'dîb-nâme incelendiğinde şairin İslamî bilgi birikimine sahip, hayata ve insana dair meseleler üzerine düşünen tecrübe sahibi bir şahsiyet olduğu görülür. Eserde kullanılan dil, yazıldığı devrin dil hususiyetlerini ihtiva eden sade ve akıcı bir dildir.

Keşfî'nin eserlerine bakıldığında ise kaynaklarda Türkçe ve Farsça olmak üzere iki divanı olduğu bilgisi yer alır.²⁵ Ancak bu eserlere henüz ulaşılamamıştır. Şairin tespit edilen tek eseri, oğlu Atâ için kaleme aldığı *Te'dîb-nâme*'dir. *Te'dîb-nâme*, mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış ve nasihat-nâme türüne dâhil bir eserdir. Atatürk Üniversitesi, Seyfettin Özege Kitaplığı, Ağâh Sırrı Levend Koleksiyonu'nda 271ASL numara ile kayıtlı nüshası üzerinden yapılan akademik çalışmadan hareketle²⁶ 1343 beyitten oluştuğu söylenilebilir. 86

¹⁹ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, haz. Mustafa İsen (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017), 198.

²⁰ Sehî Beg, *Heşt Bihîşt*, 144.

²¹ Canım, *Latîfi Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, 464.

²² Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, 306.

²³ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, 716.

²⁴ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, 198.

²⁵ Canım, *Latîfi Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, 464.

²⁶ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*.

başlığın yer aldığı *Te'dīb-nāme*, aruzun "fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül" kalıbı ile nazmedilmiştir.²⁷

1. Keşfi'nin Eğitim Anlayışı

Keşfi'nin oğluna hitaben yazdığı *Te'dīb-nāme* adlı eseri, İslam eğitim anlayışı ile genel olarak örtüşen nasihatleri muhtevidir. *Te'dīb-nāme*, içerik ve üslubu ile İslam'ın çocuk eğitimine verdiği ehemmiyete uygunluk arz etmekte ve bu hususta Allah'ın ebeveynlere yüklediği sorumluluğu örneklemektedir. Hz. Muhammed'in "Anne ve baba, çocuklarına güzel terbiyeden daha faziletli bir hediye veremez."²⁸ hadisinden hareketle mezkûr eser, din ve ahlak eğitimi açısından önem taşımaktadır.

Keşfi, eserinde genel olarak geleneksel eğitim anlayışını benimsemiştir. Geleneksel eğitimde öğreten aktif, öğrenen pasif durumdadır. *Te'dīb-nāme* adlı eser gerek içeriği gerek üslubu ile bu anlayışı açık bir biçimde temsil etmektedir. Eserin müellifi, babadan oğula sürüp giden geleneksel eğitim anlayışını şu beyit ile ortaya koymuştur:

Baňa böyle pend itdi atam dedem

Ki oruc yiyenüñ olur 'ömri kem (b. 191)²⁹

Te'dīb-nāme'de müellifin geniş bir yaş aralığına hitap etmesi, her yaş aralığına uygun içerik sunması, muhatabın gelişim özelliklerini dikkate alması ve eğitim sürecinde inanç ve duyguyu gözetmesi sebebiyle, Keşfi'nin eğitim anlayışı "İnanç ve Duygu Temelli Eğitim, İhtiyaç Temelli Eğitim ve Yaşam Boyu Eğitim" olmak üzere üç başlık altında ele alınacaktır.

1.1. İnanç ve Duygu Temelli Eğitim

Çocuk eğitimi, yaratıcı-kul ilişkisini temsil eden ebeveyn-çocuk ilişkisinde taraflara karşılıklı hak ve sorumluluk yüklemesi yönüyle dinî bir vecibedir. Anne-babaların çocuğuna öncelikle ilahî bir emanet şuuru ile yaklaşması ve onun eğitimini yaratıcıya karşı dinî bir sorumluluk olarak görmesi gerekmektedir. "Çocuklarınıza ikramda bulunun ve onları güzel terbiye edin."³⁰ hükmü, Allah tarafından ebeveynlere kusursuz biçimde sunulmuş bu varlığın, yine onun kusursuz öğretileriyle yetiştirilmesini gerektirmektedir. Dolaşısıyla çocuğun ahlak eğitimi ancak İslam üzere temellendirilmiş bir anlayış ile mümkün hâle gelmektedir.

²⁷ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 8.

²⁸ Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998).

²⁹ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 45.

³⁰ İbn Mâce, Edeb, 3.

Ahlak eğitimi, öncelikle ahlakî bilginin mahiyetini anlamayı gerekli kılmaktadır. Ahlakî bilgi “din ve din dışı” olmak üzere iki farklı temel üzere inşa edilmektedir. “Din” temelli ahlak vahye dayanırken, “din dışı” temeller ise akli, duyguyu ya da sezgiyi esas almaktadır.³¹ Ancak din dışı temeller zaman ve zemine göre değişkenlik arz ettiği için evrensel bir ahlaka temel oluşturması mümkün değildir. Diğer taraftan din ise vahiyden beslendiği -yani sabit bir ölçüte dayandığı- için ahlakî bilginin değişmezliğini tesis etmekte, dahası ahlakî olanı davranışa yansıtma sürecinde psikolojik bir motivasyon kaynağı hâline gelmektedir.³² Bu anlamda ahlakın inanç üzere temellendirilmesi gereği kendini açıkça göstermektedir.

İnanç temelli eğitim, muhataba kazandırılmak istenen hedef davranışların zeminine dinî referansları yerleştirmekte, duygu temelli eğitim ise davranış geliştirme ya da değiştirme sürecinde muhatabı müspet bir duygu ile motive etmektedir. Eğitim içeriğinin muhatap tarafından anlamlandırılması ve kabul edilmesi, onun duygusal ve bilişsel açıdan tatmin olmasını gerektirmektedir. Bu anlamda inanç temelli eğitimin, duyguya ve bilgiye bakan iki yönü vardır. Din hem bireyin anlam ve değer algısını şekillendiren bir dinamik olarak anlaşılması zor olan konuları dahi anlama, yorumlama ve kabullenme sürecinde muhataba yardım etmekte,³³ hem de insanın güvenme ihtiyacını karşılayarak ona yaşamın karmaşası karşısında güvenli bir yaşam alanı oluşturmaktadır.³⁴ Bu yönüyle inanç temelli eğitim, duygu ve bilgi bütünlüğünü temin etmektedir.

Te'dīb-nāme, müellifin inanç temelli eğitim anlayışını ortaya koyan bir çalışmadır. Her şeyden önce eserde yer verilen ayet ve hadisler bu anlayışı delillendirmektedir. Aşağıdaki beyitte yer verilen Hz. Peygamber'in “Fakirlik benim övüncümdür. Ben onunla övünürüm”³⁵ hadisi bu duruma örnek teşkil etmektedir:

³¹ Recep Kılıç, “Bunalım Dönemlerinde Ahlakın Dini Temellerinin Önemi”, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 40.

³² Kılıç, “Bunalım Dönemlerinde Ahlakın Dini Temellerinin Önemi”, 56.

³³ Murat Yıldız, “Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXIII (2006), 111.

³⁴ Bart Duriez vd., “Dindarlık Hayatımızı Hâlâ Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller”, çev. Veysel Uysal, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1) (2003), 42.

³⁵ İbn Hacer'e göre bu hadis mevzûdur. Bk. İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ'*, thk. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc (Dimeşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, ts.), II/102, hadis no: 1835.

Dimişdür çün el-faqr fahr-ı Rasûl

N'îçün sen faqrđan olursın melûl (b. 1328)³⁶

Keşfi'ye göre ahlakî erdemlerin temelinde din yer alır ve fenalıklardan uzak kalmanın yolu itikattan geçer. Bu husus da yine onun inanç üzere temellendirdiği eğitim anlayışını ortaya koyar. Müellife göre şeriata aykırı davranan her kişi şeref ve haysiyetini azaltırken şeriata uyan kişiler üzüntüden kurtulur:

Ger işlerseñ şer' den taşra kâr

İderler yaqub 'ırzıñ h'âr u zâr

Meger vâkıf olmaya şer' âdemi

Ki gelmeye başuña dünyâ ğamı (b. 180-181)³⁷

Te'dîb-nâme'de inancın duygu ile ilişkisine dikkat çekilmektedir. Zira din olumlu duygular üzerine inşa edilmesi gereken bir olgudur. Aynı şekilde olumsuz duygular inanmanın doğasına ters düşmektedir. Müellifin kin ile dinin birlikteliğine imkân tanımayan sözleri, bu durumu ortaya koymaktadır:

Görüp cürmiñi kimseye itme kîn

Ki kînle tırılmaz bir arada dîn (b. 195)³⁸

Keşfi'nin duygu temelli eğitim anlayışı, oğlu için kullandığı hitaplar ile kendini göstermektedir. "Ey nakd-i cân, ey merd-i ferhunde, ey pâk-bâz, ey püser, ey sabi, ey ogul" şeklindeki ifadeler duygu zemininde eğitim sunulduğunu örneklemektedir. Hz. Yakub'un oğluna "oğulcuğum", Hz. Lokman'ın ise "sevgili oğlum" şeklindeki hitabı, din eğitiminde duygunun gözetilmesi gerektiğine örnek teşkil eder. Zira muhataba yönelik duygusal temas, muhatabın hem eğitim içeriğine hem de eğiten kimseye karşı olumlu duygularla yaklaşmasını sağlar. Müellifin yirmili yaşlara hitaben söylediği beyit, onun duygu temelli eğitim anlayışının göstergesidir. Zira psiko-sosyal gelişimin bir gereği olarak bu yaş aralığında kendini gösteren evlenme isteği, müellif tarafından doğrudan muhatabın yüzüne vurulmayıp "seni evlendirmek isteyen çok olur" sözleri ile dolaylı bir anlatımla dile getirilmiştir:

³⁶ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 164.

³⁷ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 44.

³⁸ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 46.

Çoğ olur seni sakınmaz biste tek

Ata aña yārān çeküben emek (b. 431)³⁹

Yukarıda yer verilen beyitler müellifin eğitim anlayışında inancı ve duyguları esas aldığı ortaya koymaktadır. Bu anlamda müellifin dinî hükümlerle delillendirdiği ahlakî nasihatleri, Hz. Peygamber'i güzel ahlakın temsilcisi olarak sunan İslam dininin eğitim anlayışına uygunluk arz etmektedir.

1.2. İhtiyaç Temelli Eğitim

İhtiyaç temelli eğitim, hedef davranışların muhatabın gelişim dönemine ve gelişim özelliklerine göre belirlenerek ona ihtiyaç duyduğu içeriğin sunulmasıdır. *Te'dīb-nāme*, müellifin ihtiyaç temelli eğitim anlayışını öncelikle yazılış amacıyla dışa vurmaktadır. Zira bu eser, Keşfi'nin oğlu Atâ'nın babasından mufassal bir kitap yazmasını talep etmesi ile nazma çekilmiştir. Bu bilgidен hareketle eserin, muhatabın öğrenme ihtiyacını karşılamak üzere kaleme alındığı söylenebilir:

Dağı on yaşındayken ey nık-fāl

Didi bir gün okurken idüp su'āl

Baña di nedir on yaşından hüner

Ki halk içre öğüle olam mu'teber

Yigirmide otuzda hem iy Atā

Ne kılmak gerek ki eylemeyem haṭā

Beyān eyle hem kırk pencāhda

Yüze dik ne kim var-ise rāhda

Baña da ne itmek gerekdür o dem

Ger ol dem irişdükde eyle idem

Gerek neyse dihden irince yüze

Añı bir mufaşşal kitāb it bize (b. 8-12)⁴⁰

³⁹ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 71.

⁴⁰ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 26-27.

Te'dîb-nâme'de, müellifin oğlu dışında toplumun eğitim ihtiyacını karşılamayı da amaçladığı görülmektedir. Zira eser, o dönemdeki ahlakî sorunları dile getirmekte ve bu sorunların ıslahına yönelik nasihatler içermektedir. Bu yönüyle *Te'dîb-nâme* her ne kadar müellifin oğlu için kaleme alınsa da umuma yönelik pek çok tavsiye içerir. Atâ, *Te'dîb-nâme*'den kendisi ve başkalarının da ölünceye kadar istifade edeceğini, bu eserden öğüt alanların sabah akşam babasına dua edeceğini söylemiştir:

Oğuyup anuñla kılalum 'amel

Eger biz eger il irince ecel

Oğuyup naşihat alanlar tamām

Du'ā ideler tā şubh u şām (b. 13-14)⁴¹

Hız. Peygamber "İnsanlara akıllarının alacağı kadar (durumlarına göre) konuşun"⁴² hadisi ile muhatabın öğrenme ihtiyacını karşılayacak düzeyde ve içerikte eğitim sunulmasını tavsiye etmektedir. Kendisi de tebliğin muhtevasını muhatabın durum ve ihtiyacına göre belirlemektedir. Dolayısıyla İslam'daki ihtiyaç temelli eğitim anlayışını *Te'dîb-nâme*'de de görmek mümkündür. Müellifin "ihtiyaç" gözetimi, eserde her yaş grubunun gelişim ihtiyaçlarına göre çeşitlenen içerikle kendisini göstermektedir. Bu husus, "*Te'dîb-nâme*'nin İçeriği" başlığı altında ayrıca ele alınacaktır.

1.3. Yaşam Boyu Eğitim

Kur'ân-ı Kerim, yetişkinlere hitap etmekle birlikte, onları çocukların eğitiminden sorumlu tutarak yaşam boyu eğitimin gereğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle İslam eğitim anlayışında yaşamın hiçbir dönemi eğitimden muaf tutulmamıştır. Çocukluktan başlayarak⁴³ ihtiyarlık dönemine kadar uzanan hükümler,⁴⁴ insanın her dönemde eğitime muhtaç olduğuna dikkat çekmektedir.

Öğrenme ihtiyacı yaşamın ilk yıllarından itibaren kendini göstermekte, gelişim dönemlerine göre değişen miktarı ile yaşam boyu sürüp gitmektedir. Yaşamın belirli dönemlerine göre farklılaşan öğrenme ihtiyacı, aynı zamanda o dönemdeki öğrenme imkânı ve becerisini de göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir. Artan yaşla birlikte öğrenme becerisinin azaldığı ya da zekâ seviyesinin düştüğü yönündeki kanı, eğitimin imkânı çerçevesinde

⁴¹ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 27.

⁴² Ebû Dâvûd, Edeb, 20.

⁴³ Tahrîm, 66/6.

⁴⁴ Nur, 24/60.

değerlendirilmelidir. Çünkü insan zekâsı tek tip olmayıp sosyal, sözel, içsel, ritmik olmak üzere çeşitli zekâ türlerine ve kapasitelerine sahiptir. Dolayısıyla yirmi yaş sonrasında herhangi bir zekâ alanında tespit edilen gerileme, o kimsenin zekâ seviyesinin bütünüyle düştüğü anlamına gelmemektedir. Bir zekâ alanındaki gerileme, diğerlerinin seviyesini korumasına hatta daha da gelişmesine engel değildir. Bu sebeple kişinin bazı zekâ alanları ve onunla ilgili yetenekleri 60-70 yaşlarında dahi gelişmeye devam etmektedir.⁴⁵

Te'dīb-nāme'de sunulan eğitim, son çocukluk döneminden başlayarak son yetişkinlik dönemine kadar uzanan bir süreci kapsamaktadır. Eserin yazıldığı Osmanlı toplumunda çocuklar dört-altı yaş arasında sıbyan mektebine başlayıp öğrenim hayatına adım atar.⁴⁶ Keşfi de eserini o dönem çocuklarında okuma-yazma becerisinin geliştiği 4-5 yaş döneminden başlatır. Bu sebeple müellifin beş yaştan sonrasına hitap etmesi anlamlıdır:

Geçüp çünkü dörtten irişdiñ beşe
Seni düşürürler bu biñ teşvîşe

Beş on berzañuñ var katı havl-nāk
Yoluñ durur uğrarsañ ey merd-i pāk (b. 97-98)⁴⁷

Eserde yer alan nasihatlerin yüz yaşa kadar uzanması ve müellifin her yaşta okumayı, öğrenmeyi tavsiye etmesi onun yaşam boyu eğitim anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Öyle ki Keşfi, yaşlılığın ilim öğrenmeye mâni olmadığını ifade etmiş; kelim, sarf ve nahiv gibi ilimleri öğrenmek gerektiğini öğütlemiştir:

Oқыyup қocaluқда ‘ilm-i kelām
Virüp nahv ü şarfa vü faқre nizam

Қocalıқ anuñ olmadı māñi'i
‘Atâ kıldı ‘ilmi aña sāñi'i (b. 170-171)⁴⁸

⁴⁵ Mustafa Köylü, "Yetişkinlik Dönemi Eğitim ve Öğretiminin Genel Özellikleri", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 91.

⁴⁶ Cahit Baltacı, "Osmanlılar'da Mektep", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/6.

⁴⁷ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 35.

⁴⁸ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 43.

2. Keşfi'nin Eğitim Dili

Eğitim sürecinde kullanılacak dil ve üslubun inceliği, “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et, onlarla en güzel yöntemle tartış.”⁴⁹ hükümüyle ortaya konulmuştur. Firavuna dahi yumuşak söz söylemeyi tavsiye eden *Kur'an-ı Kerim*,⁵⁰ dinî iletişim sürecinde “yumuşak söz ve olumlu yaklaşım” esasına dikkat çekerek aksi bir yaklaşımın eğitimin imkânını ortadan kaldıracaklarını açıkça dile getirmektedir.⁵¹

“Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler; yoksa şeytan aralarına girer. Kuşkusuz şeytan insanların apaçık düşmanıdır.”⁵² buyruğu, eğitim dilindeki estetiğin önemine işaret etmektedir. *Te'dîb-nâme*'de İslam eğitim anlayışına uyan estetik bir dil kullanıldığı görülmektedir:

İderseñ ider bu sözüme kemān

İşit bir hikāyet gel ey naqd-i cān (b. 249)⁵³

Dağı sād rüy-iken ey sīm ten

Heves eyleme şuda yüzmege sen (b. 330)⁵⁴

Kur'an-ı Kerim'de “Ey iman edenler, ey insanlar” gibi hitaplar yoluyla yaratıcı ile kul arasındaki hiyerarşik ilişkiye dikkat çekilmektedir. Benzer şekilde Hz. Lokman'ın oğluna hitabı; çocuğunu seven, önemseyen “baba” figürünü ortaya koyarak tarafların rollerini hatırlatmaktadır.⁵⁵ Bu durum, Keşfi'nin eğitim dilinde de kendini göstermektedir:

Eger kâdir olursa olur ey püser

Çıkarurdu yerden ğarām-ile zer (b. 236)⁵⁶

Bu sözler ki didüm saña ey şabī

Degildür birüsi de kıl nebī (b. 668)⁵⁷

⁴⁹ Nahl, 16/125.

⁵⁰ Tâha, 20/44.

⁵¹ Âl-i İmran, 3/159.

⁵² İsrâ, 53/17.

⁵³ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 51.

⁵⁴ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 60.

⁵⁵ Naci Kula, “Lokman Suresi Işığında Anne-Baba-Çocuk İletişimi”, *İslami İlimler Dergisi: I. Kur'an Sempozyumu*, (2007), 114.

⁵⁶ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 50.

⁵⁷ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 660.

Te'dīb-nāme''de yer alan nasihatlerin büyük bir kısmının emir kipiyle oluşturulduğu görülmektedir. Bu husus, eğitime konu olan davranışın mutlak surette yapılması ya da sakınılması gerektiğine dikkat çekmekte, aynı zamanda eğitici durumundaki kişinin otoritesini de ortaya koymaktadır:

‘Avāma şaşın olma bir dem enīs
Ki meyyāl olur çatı nefsi nefīs

Hz̄er kıl ‘avām ile nūş itme cām
Ki sohbet-ile içirür saña h̄amr-ı h̄ām (b. 604, 606)⁵⁸

Eğitimin imkânı, eğitim dilinin doğru ve yerinde kullanılması ile ilişkilidir. Zira her insanın anlayacağı bir dil ve etkileneceği bir üslup vardır. Bu sebeple muhatap için uygun olan dil ve üslup keşfedilerek ona bunlarla yaklaşılmalıdır.⁵⁹ *Te'dīb-nāme'*'de muhatabın duygu durumuna göre içeriğin bu hassasiyetle sunulduğu gözlenmektedir. Örneğin, ergenlik dönemindeki bedensel değişim olumlu bir yaklaşımla sunulmuştur. Müellif; muhatabın bu dönemdeki fiziksel gücünü ve değişimini vurgulamış, bu gücü olumlu yönde kullanması için cesaretlendirici bir dil kullanmıştır:

Ki inanursın ol vaqt öz özüñe
Görünmez cihān zerrece gözüñe

Virüp zūr-ı bāzū mizācuña tāb
Şıksaña h̄acerden çıkarırsın āb (b. 426-427)⁶⁰

Keşfi'nin dilinde anlatımı güçlendiren ve öğrenmeyi kolaylaştıran pek çok unsura rastlamak mümkündür. Eserde yer alan mecaz, kinaye, istiare, teşbih gibi söz sanatları eğitsel açıdan kıymetlidir. Anlatımı süsleyen ve muhatabı düşündüren söz sanatları; öğrenmeyi etkili ve kalıcı kılmakta, soyut anlamı somut hâle getirmektedir. Zira mecazlar, deyişler ve soyut içerikler ancak somut örneklerle desteklendiği takdirde anlamlandırılabilir. ⁶¹ Bu minvalde, müellifin kullandığı söz sanatları *somuttan soyuta öğretim ilkesine* örnek teşkil eder. Müellif, mecazî aşkı “düşman”, iffeti ise “ülke” şeklinde tanımlayarak mecazî aşktan uzak durulmasını öğütlemiştir:

⁵⁸ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 90.

⁵⁹ Şevki Saka, “İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLII/ (2001), 75.

⁶⁰ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 70.

⁶¹ Binnur Yeşilyaprak vd., *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi* (Ankara: Pegem Yayınları, 2005), 106.

Belâdur bu 'ışk-ı mecâzî şâkın

Ki ider 'işmetiñ kişverine aķın (b. 247)⁶²

Yine bir başka beyitte "ıffet, haysiyet" gibi soyut kavramlar somut tecrübelerle ilişkilendirilerek sunulmuştur:

Alamaya dest hevâdan bûyuñ

Ola 'ırz u 'işmet kıatunda evüñ (b. 671)⁶³

Te'dîb-nâme'de müellifin sıklıkla *tahkiye yöntemi*ne başvurduğu görülmektedir. Eğitim sürecinde hikâye kullanımı, muhatabın hikâyenin kahramanları ile özdeşleşmesini ve onları örnek almasını sağlamaktadır.⁶⁴ Hikâye kahramanı ile özdeşim kuran kişi, orada anlatılan olayın içerisinde kendisine bir rol tayin ederek âdeta o hikâyeyi kendisi yaşamaktadır. Bu sebeple hikâyeler çocukların bilişsel, ruhsal ve fiziksel gelişimine katkı sağlamaktadır.⁶⁵ Ancak hikâyenin kahramanları çocuk için model olabilecek şekilde olağanüstü vasıflardan uzak, doğal ve gerçek karakterlerden seçilmelidir. Aksi hâlde çocuğun yanlış bir karakterle özdeşleşerek istendik yönün aksine sürüklenmesi mümkündür.⁶⁶ Müellifin bu anlayışa uygun olarak hikâyelerden birinde; hacca gitmek üzere yola çıkan kişinin abdest almak için sakladığı suyu, yolda karşılaştığı susamış köpeğe içirmesini konu ettiği görülmektedir. İlgili hikâyede susamış köpeğe su veren hacı adayı, akabinde gizliden bir ses duymuştur. O ses, kendisinin yüzü suyu hürmetine tüm hacıların hac ibadetinin yerine getirildiğini ve artık geri dönmeleri gerektiğini söylemiştir. Hikâyede söz konusu edilen kahraman, doğal ve gerçek bir karakterdir. Hayvanlara karşı gösterdiği merhamet ile okuyucuya olumlu bir örnek teşkil etmektedir:

Kesüp kendü nefisinden ol pîr-kâr

Sege virdi ol şuyı bî-ihtiyâr

Çü seg tâze dil oldu nüş itdi âb

Revân şeyhe hâtifden irdi hitâb

⁶² Üst, *Keşfî Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 51.

⁶³ Üst, *Keşfî Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 97.

⁶⁴ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed* (Konya: Esra Yayınları, 1991), 196.

⁶⁵ Muhiddin Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 251.

⁶⁶ Yaşar Fersahoğlu, "Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikâye", *EKEV Akademi Dergisi* 16 (2003), 127.

Ki aḥsent ey merd-i rūṣen-naẓar
Tamām oldı ḥaccuñ dön itme sefer

Senüñ āb-ı rüyuña ḥüccāca hep
‘Atā eyledi ḥac sevābını Rab (b. 81-84)⁶⁷

3. *Te’dīb-nāme’nin İçeriği*

Te’dīb-nāme; inanç eğitiminden ibadet eğitimine, mahremiyet eğitiminden değerler eğitimine kadar pek çok eğitim problemini konu edinen bir nasihat-nāmedir. Eserin muhtevası, muhatabın içinde bulunduğu yaş aralığına göre sınıflandırılmış ve detaylandırılmıştır. Bu nasihatlerde bireyin fiziksel, bilişsel, duyuşsal ve psiko-sosyal gelişim özelliklerine yer verilmiştir.

Keşfi; on beş yaşında sakalların çıktığını, altmış yaşında ise sakalların beyazladığını, belin büküldüğünü ve dişlerin döküldüğünü ifade ederek fiziksel gelişim özelliklerine dikkat çeker:

Deh ü pencden irdi çün beste yaş
Belürmege başladı yer yer tırāş (b. 422)⁶⁸

Bu ḳara bebegin şaḳal olmaḳ aḡ
Ki ḳurar ecel murḡı ‘ömrüñe aḡ (b. 1272)

Anuñçün dökilür dehānuñdan diş
Ki ider ḳaşd-ı ecel nūşuñ itmege nīş (b. 1272-1274)⁶⁹

Başka bir beyitte ise kırk yaşında aklın kemale erdiğini, altmış yaşında ise gerilediğini söyleyerek bilişsel gelişim özelliklerine yer verir:

İrüp ḳırḳa çün buldı ‘aḳluñ kemāl
Hevādan çekil gözle ‘ırz-ı ‘iyāl (b.123)⁷⁰

Çü meydān-ı şaştda ḳoyasın ḳadem
Olur başlayup ‘aḳl u idrāk kem (b. 1271)⁷¹

⁶⁷ Üst *Keşfi Te’dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 34.

⁶⁸ Üst, *Keşfi Te’dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 70.

⁶⁹ Üst, *Keşfi Te’dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 158.

⁷⁰ Üst, *Keşfi Te’dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 153.

⁷¹ Üst, *Keşfi Te’dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 158.

Eserde, orta yetişkinlik dönemine rastlayan yaşlar için çalışma ve kazanma tavsiyeleri ise bu dönemin psiko-sosyal gelişim özelliklerine örnek teşkil eder:

Otuzuñda sa'y it kazanmağa māl

Ki pīrlık irişdükte hoş ola hāl (b. 909)⁷²

Te'dîb-nâme, babadan oğula yönelik içerik aktarımı ile *sunuş yoluyla öğretim stratejisinin* kullanıldığı bir eserdir. Bu stratejide eğitime konu olan kavram fikir ve olgular muhataba sunulur, muhatap ise bilgiyi hazır şekilde alır.⁷³ İlgili stratejiye uygun olarak başvurulmuş ve eserin tamamında hâkim olan başlıca öğretim yöntemi takrirdir.

Eserin içeriği beş, on, on beş yaş şeklinde sunulmuştur. Yaşamın ilk otuz yılı beş yaş arayla tasnif edilirken otuz yaş sonrası on yıllık dilimler hâlinde sunulmuştur. Müellifin yaşamın ilk otuz yılını beş yıllık dilimlerle daha tafsilatlı bir şekilde ele alması, eğitim ihtiyacının yaşamın bu döneminde daha fazla olduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Bazı yaş aralıklarının aynı gelişim dönemine rastlaması sebebiyle eserin içeriği, "Son Çocukluk, Ergenlik, İlk Yetişkinlik, Orta Yetişkinlik ve Son Yetişkinlik" dönemleri altında ele alınmıştır. Müellif, en erken beş yaşa hitap ettiği için muhteva incelemesinde ilk çocukluk dönemine yer verilmemiştir.

3.1. Son Çocukluk Dönemi

6-11 yaş arasını kapsayan son çocukluk dönemi, çocuğun duyu organları yoluyla öğrenebildiği yani somut düşünme becerisine sahip olduğu dönemdir. Sosyalleşme çabası ve başarıma isteği bu dönemin belirgin özelliklerindedir.⁷⁴ Sosyalleşme, okul hayatıyla birlikte bu dönemde akran ilişkileriyle gelişir.⁷⁵

Keşfi, eserinde beş, on ve on beş yaş sonrasına ayrı ayrı hitap etmiştir. On beş yaş, ergenlik dönemi içerisinde değerlendirildiği için bundan önceki sürecin tamamı son çocukluk dönemi altında analiz edilmiştir.

Şair, oğluna beş yaşından itibaren okul hayatına yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır. O dönemde okula başlama yaşının beş olması, ilgili öğütleri anlamlı kılmaktadır. Okul hayatı ile artan sosyal ilişkilere bağlı olarak

⁷² Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 120.

⁷³ Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 14.

⁷⁴ Yeşilyaprak vd., *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, 42.

⁷⁵ Ahmet Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2008), 148-149.

çocuğun okuldaki davranışlarına dikkat etmesi ve ailesini temsil edecek şekilde davranması gerektiği ifade edilmiştir:

Çü varduñ cāye edeb-pişe kıl

Ata ana ırzını endīşe kıl (b. 104)⁷⁶

Keşfi, bu dönemdeki anne-baba tutumunun çocuğun okul motivasyonu üzerindeki etkisine de değinmektedir. Baskıcı anne-baba tutumunun çocuğu yıpratıldığını ortaya koyarak ebeveynlere de dolaylı olarak nasihat etmektedir:

Ki ya'nī kitābet gamı virür el

Çalış der edüp ata aña cedel (b. 124)⁷⁷

Müellifin, öğrenme sürecinde *tedricî yöntem*e dikkat çektiği görülmektedir. Tedricî yöntem, kazandırılmak istenen bilginin belirli bir sırayı takip ederek aşamalar hâlinde sunulmasıdır. Eğitim sürecinde içeriğin muhataba ne kadar zamanda verilmesi gerektiğini ifade eden bu yöntemle⁷⁸ muhatabın öğrenme kabiliyetini tanımak ve onu psikolojik açıdan hazırlamak mümkün hâle gelmektedir.⁷⁹ Lokman Suresi'ndeki öğretilerin önce iman, daha sonra ibadet ve ahlak üzerine sıralanması tedricî yöntemi örneklemektedir. Bu yöntem, bilginin muhatap tarafından özüm senerek kazanılmasına imkân vermektedir. Sahabenin "Biz Resulullah'ın yanında yetişmiş gençler iken *Kur'an*'dan önce imanı öğrenir, sonra *Kur'an*'ı öğrenirdik ki bu imanımızı artırır. Halbuki siz şimdi imandan önce *Kur'an*'ı öğreniyorsunuz."⁸⁰ sözleri tedricî yöntemin önemini ortaya koymaktadır. *Te'dīb-nāme*'de müellif, oğluna on yaşından sonra sırasıyla "hat, sarf, şiir, inşa ve astronomi" öğrenmeyi tavsiye etmektedir. Hat öğreniminin sarfın önünde, sarfın ise inşanın önünde yer alması müellifin tedricî yöntem e başvurduğunu göstermektedir:

Bilüp naḥv u şarfuñ kamu ḥālını

Oķı māzī vü müstaḳbel aḥvālını

Urursañ eger şi'r ü inşāya el

Sözün olmaya cehl-ile mürteḥel (b. 142-145)⁸¹

⁷⁶ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 36.

⁷⁷ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 38.

⁷⁸ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi* (İstanbul, Marifet Yayınları, 624, (1998).

⁷⁹ Şevki Saka, "İnsanı Aydınlatmada Tedricî Metodun Önemi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLII (2001), 75.

⁸⁰ Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, thk. Hamdi Abdülmacit es-Silfi (Beyrut: Dâru İhyâi-t Turasii'l-Arabî, 1985), 10/2-165.

⁸¹ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 40.

Müellifin harf öğretiminde kullandığı *kodlama tekniği* de öğrenme sürecini keyifli ve etkili hâle getirmesi yönüyle dikkat çekicidir. Bugün dahi alfabe öğretiminde görsel ya da işitsel uyaranlar yardımıyla aynı tekniğe başvurulmaktadır. Her harfin, kendisiyle başlayan bir sözcük ya da ilişkili bir görsel ile kodlanması hem öğrenmeyi kolaylaştırmakta hem de kalıcı hale getirmektedir:

Düşürince bir toğrı elif bāy-ile

Varır tā'-i ten gayret-ile bele

Sāsā-yı açmazsa cīm-i cemāl

Virür hā'-i hayret saña infī'āl

İder seni şād-ı şafādan ırak

Hemān zād-ı zaf üzre kırsın ayak (b. 128-130)⁸²

Keşfi'ye göre çocuk eğitiminden sorumlu olan kimseler anne, baba, amca ve kardestir. Çocuk eğitiminden sorumlu kimseler sıralanırken öncelikle babanın zikredildiği görülür. Ayrıca çocuğun eğitiminden sorumlu kişiler arasında baba, amca ve erkek kardeş gibi eril figürlerin söz konusu edilmesi; anne dışında başka bir kadın figüre yer verilmemesi de dikkate değerdir:

Velī şart tırur [hem] mürebbī dağı

Ya ata ya aña ya 'emmi ya aḥī (b. 160)⁸³

Müellif, bu yaş aralığındaki çocuğu akran örnekliliği hususunda uyararak *sosyal öğrenmeye* dikkat çekmektedir. Sosyal öğrenme, bireyin sosyal çevre içerisinde gözlem ve model alma yoluyla öğrendiğini savunan bir yaklaşımdır.⁸⁴ Bu anlamda, özendirme ve sakındırma yöntemi sosyal öğrenmeye imkân veren etkin bir yoldur. Müellifin bu yaş aralığındaki çocuklarda etkili olan *terğib ve terhib* (*özendirme ve sakındırma*) yöntemini kullandığı görülmektedir. Terğib ve terhib kavramları, rağbet ve rehbet köklerinden türemiş hâliyle *Kur'an-ı Kerim*'de "Onlar ümit ederek (rağaben) ve korkarak (raheben) bize yalvarıyorlardı."⁸⁵ ayetinde geçen bir öğretim yöntemidir.⁸⁶ Terğib ve terhib;

⁸² Üst, *Keşfi Te'dib-nâme (İnceleme-Metin)*, 39.

⁸³ Üst, *Keşfi Te'dib-nâme (İnceleme-Metin)*, 42.

⁸⁴ Filiz Orhan ve Abdullah Dağcı, "Ergenlikte Dinî Kimliğin İnşası: Sosyal Öğrenme Kuramı Açısından Bir Değerlendirme", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, 7 (2015), 117.

⁸⁵ Enbiyâ, 21/90.

⁸⁶ Secde, 32/19; el-Ra'd, 13/33-34.

edep, ilim, takva, giyim kuşam, toplumsal ilişkiler gibi dünya hayatını tertib eden ancak ahiret hayatıyla ilişkili olan çok sayıda hadiste yer almaktadır.⁸⁷ Aşağıda yer alan beyitler çocuğu okuyup yazan arkadaşlarına özendirerek bu yöntemi örneklendirmektedir:

Göresin ki akrân u emsâl hep
Okurlar yazarlar çekerler ta'ab

Senûn dahı ğayret düşer başuña
İdüp gıbta işüñe yoldaşuña (b. 125-126)⁸⁸

3.2. Ergenlik Dönemi

Çocukluk ile erişkinliği birbirine bağlayan ergenlik; fizyolojik, psikolojik ve sosyal açıdan birtakım değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Ergenlikte tecrübe edilen fiziksel değişimin hızı, bireyin psikolojik durumuna da yansımaktadır.⁸⁹ Ruhsal gelişimin oldukça değişken bir seyir izlediği ergenlerde; güvensiz, kararsız ve tutarsız davranışlar görülmektedir.⁹⁰

*Te'dīb-nāme'*de, ergenlik dönemi on beş yaştan itibaren sunulmaktadır. Keşfi de mükellefiyetin bu dönemde başladığına dikkat çeker:

Mükellef olursın bu kez şer'-i pāk
İder saña aḥkāmını in'ikāk (b. 179)⁹¹

Keşfi; ergenlikle birlikte namaz, abdest, oruç gibi ibadetlerin öğrenilmesi ve yerine getirilmesini tavsiye eder:

Şalavātīñ dahı öğren erkānunu
Dilerseñ açasıñ güher kānunu

Nedür farz u sünnet nedür müsteḥab
Edā it bilüp yerlü yeründe hep (b. 185-186)⁹²

⁸⁷ Nurdan Genç, "Terğib ve Terhib Hadisleri ve Literatürü", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6 (2018), 112.

⁸⁸ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 38.

⁸⁹ Betül Aydın, *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*, 73-76.

⁹⁰ Mustafa Koç, "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi", *EKEV Akademi Dergisi*, 7/15 (2003), 116.

⁹¹ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 44.

⁹² Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 45.

Ergenlik dönemi, bireyin cinsel gelişimiyle birlikte şehvet duygusuyla tanıştığı zorlu bir dönemdir. Bu dönemde karşı cinsle yönelik ilgi ve eğilim, mezkûr duygunun yönetilmesini gerektirmektedir. *Te'dîb-nâme'de* de ergenlik döneminin bu özelliklerine dikkat çekilmiş, artan heves ve arzu ile birlikte bu dönemde kadınlardan uzak durulması tavsiye edilmiştir:

Bulûğ irdi baħr-i hevâ kıldı cûş

Hevesle irüp baħr-ı şehvet ħurûş (b. 178)⁹³

Şaķın rāh-ı zenden bulûğ ey oğul

Uyup nefse āzād-iken olma ķul (b. 215)⁹⁴

Müellifin karşı cinsle ilişki hususundaki hassasiyeti, çocuğun bu konuda hata yapmaya en elverişli dönemde ve özellikte olduğunu desteklemektedir. Bu sebeple eserde kadınlarla ilişki konusunun geniş ölçüde yer bulduğu gözlenmektedir. Bu konunun anlatımında *teşbih* yöntemine başvuran Keşfi, "Kuşu kuşla avlarlar" atasözü ile oğlunu "kuş"a, karşı cinsi ise "avcı"ya benzetmiştir:

Ĥazer eyle olmasın anlar yār

Ki ķuşı ķuş-ile iderler şikār (b. 223)⁹⁵

Ona göre ergenlik döneminin heveslerinden kaçınmanın yolu itikattan geçmektedir. Bu dönemde müellifin yine *terhib* yöntemini sıkça kullandığı görülmektedir. Zira, terğib ve terhib iyi olanı Allah için yapmaya, kötü olandan da yine Allah için sakınmaya teşvik etmektedir. Hz. Muhammed'in terğib ve terhib hadisleri toplumu eğiten ve irşat eden kimseler için örnek teşkil etmektedir.⁹⁶ Müellif terhib yöntemiyle muhatabını tavla, satranç, kuşçuluk, yüzme, silah gibi o dönemdeki ergenlik heveslerinden sakındırmaktadır:

Enīs olma hem nerd ü satrancla

Ki oķunmayasun deh ü pencle (b. 315)

Ĥazer eyle ķo şehbāze kef itme rāz

Ki uçar meyle olur nice şāhbāz

⁹³ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 44.

⁹⁴ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 48.

⁹⁵ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 49.

⁹⁶ Genç, "Terğib ve Terhib Hadisleri ve Literatürü", 112.

İnanma uçurmasına kıl h zer

Mu'allaklar atarsa biñ kez eger (b. 321-322)⁹⁷

Müellifin ergenlerin eğitiminde yer verdiği bir diğ er husus, arkadaş ilişki-leridir. Eserde ergenlik döneminde bugün de sıklıkla gözlenen "arkadaşın evin-
de kalma, onlarla giysi ödünç alıp verme" davranışları konusunda öğütler yer alır:

N'olursuñ hele gel yatağunda ol

Uyandığda kendün yatağunda bul

Dağı arıyet alma elden lib s

Alur gerçi 'adet durur ba'z n s

Alursañ yine virmek olur elem

Çekersin vir rsiñ alınca ğam(b. 358, 359, 361)⁹⁸

Keşf nin iyi bir haslet olmasına rağmen borç alıp vermektan sakındırması da dikkat çeker:

Dağı vir kimseye karz-ı ğasen

Hem almağda kaşd itme sa'y eyle sen

Gel  sende alurken eyler niy z

Vel  şonra almağda olur ğud'a b z (b. 364-365)⁹⁹

3.3. İlk Yetişkinlik

İlk yetişkinlik dönemi, ergenlik döneminin sona ermesi ile başlamasına rağmen hangi yaşa kadar uzandığı konusunda literatürde bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu dönemde kimlik gelişimini tamamlaması beklenen birey, toplumla ilişki içerisine girerek kendisini ispat etme gayretindedir.¹⁰⁰ Genç yetişkinlik olarak da nitelendirilen ilgili evrede, kişisel ve toplumsal roller

⁹⁷  st, *Keşfi Te' d b-n me (İnceleme-Metin)*, 59.

⁹⁸  st, *Keşfi Te' d b-n me (İnceleme-Metin)*, 63.

⁹⁹  st, *Keşfi Te' d b-n me (İnceleme-Metin)*, 64.

¹⁰⁰ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi* (Ankara: İmge Kitabevi, 2011), 102,110.

kişiyi zorlayabilir ve bu rolleri yerine getirememeye hâlinde gençlerin psikolojik durumu olumsuz etkilebilir.¹⁰¹

Keşfi, yirmi yaşla birlikte ergenlik heveslerinin sona erdiğine dikkat çekerek bedensel gelişimin tamamlandığına değinmektedir:

Ki zîrâ hevânuñ tamâm çağdur

Hevâ her kişiyeye ayak bağıdur (b. 434)¹⁰²

Şairin oğluna yirmi beş yaşına kadar kendisini sakınmayı tavsiye etmesi, özenetim becerisinin bu yaşa kadar gelişmediğini ve dışsal bir denetim ihtiyacının devam ettiğini ortaya koymaktadır:

Yigirmi beşe dek şaşın kendüñi

Var öz başuña vir dime pendüñi (b. 565)¹⁰³

Müellifin bu dönemde yer verdiği konular muhatabın gelişimine uygun düşmektedir. Evlilik, iş hayatı, sosyal ilişkiler bu dönemdeki eğitime konu edilen meselelerdir. Ericson'un psiko-sosyal gelişim kuramına göre yirmili yaşlar kişinin bir ilişki ya da aile kurmak istediği *yakınlığa karşı yalıtılmışlık* dönemidir. Bu yönüyle Keşfi'nin evlilik meselesine özellikle bu dönemde yer vermesi ihtiyaca yönelik eğitim sunduğunu doğrulamaktadır.

İlk yetişkinlik döneminde, ergenlik döneminde olduğu gibi kadınlardan bilhassa başı açık kadınlardan uzak durulması tavsiye edilmiştir. Şairin özellikle başı açık kadınlardan sakındırma gayreti, dönemin kadın algısını da ortaya koymaktadır:

Şaşın varma bâzâr-ı maħbûba sen

Gözet bir hayâ ehli merğûbe sen

Ĥazer it Ĥazer baş açuĤ Ĥahpeden

Göñül ta'lîme şaşın ol Ĥısma sen(b. 714-723)¹⁰⁴

Keşfi'nin, öğretim yöntemlerinden *telkine* başvurduğu görülmektedir. Telkin, "Bir inanç ve tutumu, bir fikir ya da duyguyu başkasına ve kendine kabul ettirmektir."¹⁰⁵ Telkinde eğitici rolündeki kimsenin öncelikle kendisi-

¹⁰¹ Ali Eryılmaz ve Leyla Arcan, "Öznel İyi Oluşun Cinsiyet, Yaş Grupları ve Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4/36 (2011).

¹⁰² Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 71.

¹⁰³ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 86.

¹⁰⁴ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 101, 102.

¹⁰⁵ Hayati Hökekleli, "Dini Telkin ve Tebliğde Psikolojik Esaslar", *Diyanet Dergisi* XIX/1 (1983), 28.

nin o mesele ile ilgili fikrî bir tatmine ulaşması yani ikna olması, daha sonra muhatabını ikna etmesi beklenmektedir. Bu anlamda Hz. Muhammed, telkin yöntemini bizzat kullanarak zina için izin isteyen genci kendi annesi, kardeşi üzerinden örnekleyerek bu isteğinden vazgeçmeye ikna etmiştir.¹⁰⁶ Müellif de benzer bir konuda bu yöntemi kullanmıştır:

Çoyup hem-serüñ ıtıma ğayr-ıla hū

Ki hū ıtımaya senden özgeye o (b. 734)¹⁰⁷

Şairin içkili ve çalgılı yerlerden uzak kalmayı öğütlemesi,¹⁰⁸ 20-25 yaş aralığında içki, esrar, afyon, eşcinsellik gibi hususlara yer vermesi *yaşama dönük* eğitim sunduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰⁹ *Yaşama dönüklük*, bireye gerçek hayatta var olan problemlere göre eğitim sunulmasını ifade eden bir öğretim ilkesidir. Eserde yer verilen meseleler, o dönemdeki yaşamın gerçeklikleridir ve şair bu hususlarda oğlunu uyarmaktadır:

Helâlüne geç bakma yoldaşınıñ

Eger devleti var ise başınıñ (b. 730)¹¹⁰

Müellif, ev halkına kötü örnek olmaması için eve içki getirilmemesini tavsiye ederek *taklit* yoluyla edinilecek olumsuz davranışları engellemeye çalışır. Zira taklit, olumlu ya da olumsuz davranışların öğrenilmesine imkân veren bir öğrenme yöntemidir. Buna dikkat çeken müellif, muhatabına içki içecekse dahi umuma açık mekânlarda değil, köy ve bahçe gibi daha ıssız yerlerde içmesini tavsiye etmiştir:

Hem uğramağıl girü meyhâneye

Dağı hem götürme mey hâneye

İçerseñ bir dihide ya gülşende iç

Dimezven saña kim peräkende iç (b. 619-620)¹¹¹

3.4. Orta Yetişkinlik Dönemi

Orta yetişkinlik dönemi, ilk yetişkinlik ile son yetişkinlik arasındaki geçiş dönemidir. Psiko-sosyal gelişim kuramına göre bu dönem kişinin en üretken olduğu, iş ve sosyal yaşamında fazlaca aktif olduğu bir süreçtir. Orta

¹⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V/257.

¹⁰⁷ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 103.

¹⁰⁸ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 76.

¹⁰⁹ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 106,115.

¹¹⁰ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 103.

¹¹¹ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 92.

yetişkinlik döneminde kişi neslinin devamını sağlayarak, ailesine ve topluma yararlı işler yaparak duygusal doyuma erişmektedir.¹¹²

Te'dīb-nāme'de bu dönemin gelişim özelliklerine uygun olarak çalışma ve kazanmaya yönelik nasihatlere yer verilmiştir:

Otuzuñda sa'y it kıazanmağa māl

Ki pīrlık irişdükte hoş ola hāl (b. 909)¹¹³

Bu kazanımlarla ilişkili olarak cömert olunması,¹¹⁴ kibir,¹¹⁵ hırs,¹¹⁶ ve israftan kaçınılması¹¹⁷ öğütlenmiştir. İlgili öğütlerin tam olarak bu dönemde elde edilen kazanç ya da prestijin sebep olacağı olumsuz duygu ve davranışlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla mal ve makam sahibi kimselerin kibir ve hırsa yönelik eğitim ihtiyacı dikkate alınmaktadır. Müellifin orta yetişkinlikte mütevazı yaşamayı ve görünmeyi öğütlemesi bu ihtiyacı karşılamaktadır:

Şafā kesb it ol bārī şūfi mizāc

Geyüñ hırka egnüne başuña tād(b. 1200)¹¹⁸

Keşfi, kırk yaşı aklın kemale erdiği yaş olarak tanımlamaktadır. Müellif; bu yaştan sonra insanın artık heva ve heveslerinden vazgeçip çocuklarının isteklerini karşılayıp onları evlendirmesini, malını çocukları arasında pay etmesini öğütlemektedir:

İrüp kırka çün buldı 'aqluñ kemāl

Hevādan çekil gözle 'arz-ı 'iyāl

Eger maqbēl oğlun var ise ever

Kızıñ var ise bul bir er aña er

Kılup yāri her birinüñ māluna

Kızıñ kızuna oğluñ eţfālüne (b. 1223-1225)¹¹⁹

¹¹² Nuray Senemoğlu, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, 79-80.

¹¹³ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 120.

¹¹⁴ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 154.

¹¹⁵ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 154.

¹¹⁶ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 134.

¹¹⁷ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 120.

¹¹⁸ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 151.

¹¹⁹ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 153.

Müellifin orta yetişkinlik dönemi için mükerrer biçimde çalışmaya ve kazanmaya yönelik öğütleri, eğitimde *amaca dönüklük* ilkesini ortaya koymaktadır. Amaca dönüklük, bireye kazandırılması amaçlanan tutum ve davranışa yönelik eğitim sunulmasıdır. Bu anlamda, müellifin çalışmaya dair nasihatleri “rızkı temin etme” amacına yöneliktir:

Çalış sen velî ırzı elden koma

Kocaldum diyüp kesbden el yuma

Kişiyi ölünce dek gerek çün yimek

Yimeklik için n'ola çekseñ emek (b. 1242-1243)¹²⁰

3.5. Son Yetişkinlik Dönemi

Yaşamın son dönemi olarak nitelenen son yetişkinlik, kişinin geçmiş yaşantıları üzerine değerlendirme yaptığı bir dönemdir. Bu döneme kadar verimli ve üretken bir yaşam sürmüş olan kişiler, yaşlılık sürecini daha rahat geçirmektedir. Geçmiş yaşamını kabullenmiş ve yaşadıklarından tatmin olmuş kimseler, bu dönemde benlik bütünlüğüne erişmektedir.¹²¹

Te'dīb-nāme'de son yetişkinlik döneminde tecrübe edilen bedensel ve bilişsel fonksiyonlardaki gerilemeye dikkat çekilmektedir:

Pes ol vaqtüñ eyle hevādan zāğ

Ki şūr-ı mu'ide olur ter dimāğ

Aküp sümügüñ oñarup şubḥ u şām

Gözüñ ter kulağuñ olur ger müdām

Çeküp iki çeşmüñe çeşmüñ remed

Gözüñ dürd ider derd-i emrāz-ı bed (b. 1276-1278)¹²²

Müellifin bu dönemde *teşbih* yöntemine fazlaca yer verdiği görülmektedir. Teşbihe konu olan hususların, çoğunlukla yaşlılardaki bedensel değişime ilişkin olduğu ve müellifin dilinde yine estetiğin hâkim olduğu görülmektedir.

¹²⁰ Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 155.

¹²¹ Ramazan Arı vd. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, 54.

¹²² Üst, *Keşfi Te'dīb-nāme (İnceleme-Metin)*, 158-159.

İhtiyarlıkla birlikte bedenın eğrılması, yüzün sarkması gibi değışiklikler teşbihlerle okuyucuya sunulur:

Geçüp şaştı başduñ çü heftâda pây

Bu geyülüp elif kâmetüñ oldu yây (b. 1283)¹²³

Büküp belüni kahr-ı gerdün-ı dün

Elif kaddüñ idüp kocalık çü nün (b. 1290)¹²⁴

Son yetişkinlik döneminde müellif, muhatabına ölümü hatırlatarak dünya hayatından vazgeçmesini öğütlemektedir:

Ke dünyâ gamun fikr-i 'uqbâda ol

Yeter cehl-ile sehv ü sevdâda ol

Çekeyin hevâ vü hevesden gönül

Bir az cürmüñ añ ağla gülme çü gül (b. 1286-1287)¹²⁵

Eserde, dünya malının "kanaat" ölçüsünde anlamlandırılması gerektiğine dikkat çekilerek kanaat ehlinin kibirden uzak olduğu ifade edilmektedir. Müellifin orta yetişkinlikte "cömertliği", son yetişkinlikte "kanaati" nasihat etmesi, *gelişime görelilik* ilkesine bağlı kaldığını ortaya koymaktadır. Gelişime görelilik ilkesi, muhatabın içinde bulunduğu gelişim dönemine ve sahip olduğu gelişim özelliklerine uygun şekilde ona eğitim sunulmasını ifade eden bir öğretim ilkesidir. Aşağıdaki beyitler eserde gelişime göre eğitim sunulduğuna işaret eder:

Ki fakr-ı ehl ola kanâ'at perest

Uzatmaz cihân tolu māl olsa dest

Olur kibrden fakr ehli berī

Başunda anuñ 'aceb olmaz yeri (b. 1329-1330)¹²⁶

¹²³ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 159.

¹²⁴ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 160.

¹²⁵ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 159-160.

¹²⁶ Üst, *Keşfi Te'dîb-nâme (İnceleme-Metin)*, 164.

Sonuç

Keşfi tarafından kaleme alınmış *Te'dīb-nāme* adlı eser, din ve ahlak eğitimi açısından tahlile değer bir yapıdadır. Eserde yer verilen içeriğin bugün dahi eğitim araştırmalarına konu olması ve eserde yer alan öğretim ilke ve yöntemlerinin hâlâ günümüzde kullanılıyor olması, onun eğitsel açıdan taşıdığı kıymeti ortaya koymaktadır.

Te'dīb-nāme, epistemik anlamda üstün olan kimseden daha aşağıda olana doğru sunulan öğütleri içermesi ile nasihat-nâmelerin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır. Bu yönüyle eser, babadan oğula süregiden geleneksel eğitim anlayışına da örnek teşkil eder.

Keşfi'nin eğitim anlayışı gerek pedagojik gerekse androgojik açıdan İslam eğitim anlayışı ile örtüşmektedir. Çocukluk döneminden başlayarak yaşlılık dönemine kadar uzanan okumaya ve öğrenmeye dair nasihatler, müellifin ilme verdiği değeri ispat etmektedir. Müellifin ahlakî öğretilerini din üzere temellendirmesi, eserde ayet ve hadislere yer vermesi ile kendini göstermektedir. Onun dinî davranışları olumlu duygularla inşa etmesi, inanç ve duygu temelli eğitim anlayışını ortaya koymaktadır. Yine değişen yaş aralığına göre değişen içerik sunması müellifin ihtiyaç temelinde eğitim sunduğunu delillendirmektedir. Eserde hitap edilen yaş aralığının beş yaştan başlayıp yüz yaşa kadar uzanması ise yaşam boyu eğitim anlayışını ortaya koymaktadır.

Keşfi'nin eserinde göze çarpan eğitim dili, bilişsel ve duyuşsal anlamda muhatabı tatmin eder niteliktedir. Müellif; ergenlik döneminde iyiliğe karşı özendirilen, kötülüğe karşı sakındıran bir dil kullanırken çocuklukta ve yaşlılıkta estetik bir dil kullanmaktadır. Ayrıca her yaş dönemi için öğrenmeyi kolaylaştıracak ve etkili hâle getirecek teşbih, mecaz, hikâye, kıssa gibi unsurlara da sıklıkla başvurmuştur. Bu sayede eserin anlatımı daha keyifli, muhatabın öğrenmesi ise daha kalıcı hâle gelmektedir.

Te'dīb-nāme'de günümüzde de kullanılan öğretim ilke ve yöntemlerine yer verilmiştir. *Yaşama dönüklük, amaca dönüklük, gelişime görelilik ve so-muttan soyuta* öğretim ilkeleri bu duruma örnek teşkil eder. Eserin öğretim yöntemleri açısından çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkün olmasa da özel öğretim yöntemleri bakımından oldukça zengindir. Eserde ağırlıklı olarak *takrir* yöntemi kullanılmıştır. Çünkü bilginin doğrudan sunumunu esas alan, muhataba bilgiyi keşfetme imkânı tanımayan geleneksel eğitim bunu gerektirmektedir. Bunun yanı sıra din eğitiminde kullanılan özel öğretim yöntemlerinden *tekrar, taklit, telkin, teşbih, terğib ve terhib* yöntemlerine başvurulmuştur.

Keşfi, eserinde bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara yönelik içerik sunmuştur. Çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik dönemleri için tayin edilen içerik, her dönemin gelişim özelliklerine uygunluk arz etmektedir. Eserin içeriğinde kadın-erkek ilişkisi, aile hayatı, arkadaş ilişkileri, sosyal davranış kuralları, dinî duygu ve davranışlar, itikat ve ibadet gibi ahlak ve din eğitime dair pek çok mesele yer bulmaktadır. Gelişim ihtiyaçlarının dikkate alındığı içerik sunumunda, kullanılan öğretim yönteminin de farklılaştığı görülmektedir. Bu durum, müellifin öğretim yönteminin seçiminde muhatabı ve içeriği göz önünde bulundurduğunu ortaya koymaktadır.

Keşfi'nin Te'dīb-nāme adlı eseri, din eğitiminde bugün dahi başvurulacak temel bir kaynak durumundadır. Benzer eserlerin din eğitiminin gerek uygulama gerek araştırma basamağında kullanılması, o dönemdeki eğitim sorunlarını ve eğitim anlayışını tanımaya ve günümüz anlayışı ile kıyaslamaya imkân sağlayacaktır. Bu sebeple edebiyat ve din eğitimi araştırmacılarına benzer edebî eserler üzerinde çalışma yapmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ'*. thk. Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc. I-II Cilt. Dimeşk: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, ts.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî, Beyrut: y.y., 1985.
- Arı, Ramazan ve diğerkleri. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Mikro Yayınları, 2. Baskı, 2002.
- Aybey, Salih. "Gazzâlî'nin Eyyûhe'l-veled Adlı Eserinin İçerik ve Yönteminin Pedagojik Açından İncelenmesi". *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 381-414.
- Aydın, Betül. *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2005.
- Baltacı, Cahit. "Osmanlılar'da Mektep". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 29/6-7. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Bayram, Yavuz. *Divan Şiiri ile Değerler Eğitimi*. Samsun: İlkadım Belediyesi Yayınları, 2015.
- Canım, Rıdvan. *Latîfi Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- Duriez, Bart vd. "Dindarlık Hayatımızı Hala Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller". çev. Vey-sel Uysal. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1) (2003), 25-42.
- Dündar, Mahmut. "Şark Medreselerinde Ezber ve Tekrar Metodu". 2. cilt/409-424. Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*, I-IV cilt. haz. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- Emiroğlu, Selim. *Türkçe Manzum Nasihat-Nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Eryılmaz, Ali ve Leyla Ercan. "Öznel İyi Oluşun Cinsiyet, Yaş Grupları ve Kişilik Özellikleri açısından İncelenmesi", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4/36 (2011), 139-151.
- Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. ed. Filiz Kılıç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Fersahoğlu, Yaşar. "Din Eğitimi ve Öğretiminde Bir İletişim Yöntemi Olarak Hikaye". *EKEV Akademi Dergisi* 16 (2003), 121-130.
- Fersahoğlu, Yaşar. *Kur'an'da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. haz. Mustafa İsen. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Genç, Nurdan. "Terğib ve Terhib Hadisleri ve Literatürü". *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6 (2018), 110-131.
- Hökekleli, Hayati. "Dini Telkin ve Tebliğde Psikolojik Esaslar". *Diyanet Dergisi* XIX/1 (1983), 27-39.
- İbn Hanbel, Ahmed. *El-Müsned*. Mısır, t.s.

- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b.Yezid el-Kazvinî. "Edeb". *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdulbaki. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.
- Kaptan, Zekeriya - Yurduşen, Yasemin. "Âşık Edebiyatı Halk Şiirindeki Eğitsel ve Öğretimsel Unsurlar (Âşık Veysel Örneği)". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 5 (2013), 175-234.
- Karaca, Yusuf Emirhan. *16. Yüzyıl Divanlarında Dünyevileşme-Sosyal Hayat*. Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kavruk, Hasan - Sönmez, Hülya. "Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-Nâme-i Nûşirevân'ındaki Eğitici Değerler". *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/20 (2010), 171-202.
- Keşfi, *Te'dîb-nâme*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kitaplığı, Ağâh Sırrı Levend 271 ASL.
- Kılıç, Recep. "Bunalım Dönemlerinde Ahlakın Dini Temellerinin Önemi". *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları -Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*. 39-57. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü's-şu'arâ*. haz. Aysun Sungurhan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.
- Koç, Ahmet. "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi". İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (2008),145-176.
- Koç, Mustafa. "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi". *EKEV Akademi Dergisi*, 7, 15 (2003), 113-132.
- Köylü, Mustafa. "Yetişkinlik Dönemi Eğitim ve Öğretiminin Genel Özellikleri". *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Kula, Naci. "Lokman Suresi Işığında Anne-Baba-Çocuk İletişimi". *İslami İlimler Dergisi: I. Kur'an Sempozyumu* (2007), 111-127.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 7 Haziran 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Okumuşlar, Muhiddin. "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikaye". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 238-252.
- Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2011.
- Orhan, Filiz ve Abdullah Dağcı. "Ergenlikte Dinî Kimliğin İnşası". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (7), (2015), 115-132.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yayınları, 1991.
- Öztürk, Murat. "Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula -Ebeveynenden Çocuğa-Nasihât Geleneği". *Akademik Bakış Dergisi* 39 (2013), 1-22.
- Saka, Şevki. "İnsanı Aydınlatmada Tedrici Metodun Önemi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLII/ (2001), 59-76.
- Sehî Beg. *Heşt Bihîşt*. haz. Halûk İpekten vd. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2017.

- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi, 12. Baskı, 2005.
- Şahin, Esmâ. *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Şişman, Mehmet. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 17. Baskı, 2017.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Kebir*. thk. Hamdi Abdülmacit es-Silfî. Beyrut: Dâru İhyâi-t Turasii'l-Arabî, 2. Basım, 1985.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Tarîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. 3 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Üst, Sibel. *Keşfi Te'dib-nâme (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yeşilyaprak, Binnur ve diğerleri. *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Pegem Yayınları, 2005.
- Yıldız, Murat. "Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü". *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXIII (2006), 87-127.
- Zengin, Sevinç. *16. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çocukluk: Kınalızâde Ali Efendi'nin Ahlak-ı Alâî'si ile Abdüllatif Karamânî'nin Âdâb-ı Menâzil'inde Çocuklar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.